

Дубравська Н.М.,
к.психол.н., доцент кафедри загальної, вікової та педагогічної психології
Житомирського державного університету імені Івана Франка,
Шпонарська Ю., студентка 2 курсу ННІ педагогіки

Стосунки з дорослими як чинник становлення самооцінки підлітка

У підлітковому віці відбувається достеменно перебудова Я-концепції в зв'язку з формуванням Я-ідентичності дитини. Враховуючи, що в основі формування Я-концепції особистості лежить самооцінка, доцільно проаналізувати особливості самооцінки підлітків та фактори, що впливають на її формування.

На формування самооцінки в підлітковому віці впливає багато чинників, серед яких виділяють:

- реальні досягнення в навчанні та позашкільній діяльності (здібності дитини до мистецтва, спорту чи певних наук);
- статус дитини серед однолітків (адаптація в колективі, кількість та впливовість друзів);
- сім'я (умови життя в родині, ставлення батьків до інтересів дитини);
- мотиваційно-сміслова сфера особистості (цілі, потреби, інтереси);
- зовнішні дані (привабливість, фізичний розвиток).

Цікаво, що починаючи з підліткового віку, загальна самооцінка дівчат набуває дещо нижчої структури, порівняно з самооцінкою хлопців: у дівчат самооцінка щільно пов'язана з оцінкою своєї зовнішності і привабливості, хлопчики частіше оцінюють себе не стільки з боку привабливості, скільки з точки зору фізичних можливостей: наскільки вони розвинені, спритні і сильні.

Як показали численні дослідження (І.С.Кон, Ю.М.Орлов), позитивна самооцінка, на жаль, властива меншій частині сучасних підлітків,

частіше зустрічається суперечлива самооцінка. Суперечлива самооцінка проявляється в неадекватно високих або неадекватно низьких очікуваннях від себе. Підлітки з такою самооцінкою часто уникають нових видів діяльності, намагаються обмежувати своє спілкування, або спілкуються тільки на формальному поверхневому рівні. Для таких дітей характерна підвищена тривожність, страх перед широкими соціальними контактами, егоцентризм, невміння знаходити вихід із складної ситуації. Їм частіше притаманна агресивна або пасивно-захисна поведінка.

У старшокласників поведінкова автономія, як правило, вже досить велика. Старшокласник самостійно розподіляє свій час, вибирає друзів і т.п. Зростання самостійності дитини обмежує функції батьківської влади. У сім'ях, які тяжіють до авторитарного укладу, ця автономізація іноді викликає гострі конфлікти, батьківський приклад уже не сприймається так абсолютно та некритично, як у дитинстві. У старшокласника з'являються інші авторитети, крім батьків. Чим старша дитина, тим вірогідніше, що ідеали вона знаходить у більш широкому колі стосунків, проте всі недоліки та протиріччя в поведінці близьких і старших сприймає гостро та болісно. Подолання цих протиріч зумовлюється тим стилем виховання, який переважає в сім'ї.

Стилі виховання в сім'ї традиційно розділяються на гіперопіку, авторитарний, ліберальний і демократичний. Розгляньмо, як кожен із цих стилів виховання впливає на самооцінку підлітків.

1. Надмірна опіка (гіперопіка). Цей стиль характеризується надмірним піклуванням, попередженням активності, бажанням зробити все за дитину.

З раннього дитинства діти дуже прив'язані до батьків. По мірі зростання самостійності і, особливо, в перехідному віці, ця залежність починає дитину обтяжувати. Погано, якщо дітям не вистачає батьківської любові, але надмірна опіка також шкодить дитині, а батьки інколи плутають любов і опіку. Вона затрудняє формування в дітей внутрішньої автономії та породжує залежність як рису характеру. Люблячі матері часом не здатні уявити дитину окремо від себе,

не розуміючи того, що юнак не зможе подорослішати, не розірвавши пуповину емоційної залежності від батьків.

Завдання дорослого – попередити, застерегти, пояснити, вказати на можливі наслідки, при цьому дати можливість дитині діяти самостійно, здійснювати свій власний вибір. Тоді, навіть зробивши помилку, дитина навчиться думати, відповідати за свої вчинки, за себе, бути самостійною. Звичайно, все залежить від ситуації і віку дитини. Але обов'язково слід пам'ятати, що рано чи пізно дитині треба буде ставати дорослою й самостійною і те, як це буде відбуватися, залежить від усіх дорослих, які оточують підлітка, а передовсім – від батьків і вчителів.

2. Авторитарний стиль виховання – це стиль, при якому батьки недооцінюють позитив, який є в їхніх дітях і віддають перевагу контролю. Цей спосіб виховання іноді пов'язують з агресивно-командним впливом батьків. Насправді авторитарні батьки – не обов'язково диктатори й деспоти, вони можуть бути дуже люблячими і ніжними, але у стосунках з дитиною на перше місце, як у випадку гіперопіки, ставлять свою потребу бути поруч, контролювати життя дитини, приймати за неї рішення. З одного боку, це забезпечує певний психологічний комфорт: можна менше хвилюватися за дитину, не боятися, що вона наробить помилок. Але з іншого боку, надмірний батьківський контроль унеможливорює розвиток самостійності підлітка: він не може навчитися ініціативності, відповідальності, наполегливості, самоконтролю. Адже самоповага і впевненість у собі формуються лише за умови, що людина має можливість сама поставити собі мету й досягти її самостійно. В умовах постійного керування з боку батьків такою метою може стати лише протистояння дорослим, рішення не підкоритись їхнім вимогам. Якщо підліток досягає мети – виникає конфлікт з батьками, якщо ж батьки зможуть «переламати» дитину – у неї розвивається почуття власної неспроможності, пасивність, безініціативність, безвідповідальність. Така невпевненість у собі розповсюджується і на стосунки з однолітками: учень не

може відстоювати свою думку, пасує перед більш упевненими в собі друзями і вчителями.

3. Ліберальний стиль виховання характеризується наданням повної самостійності дітям. Ліберальне ставлення батьків, здається, могло б сприяти успішному самовизначенню і формуванню відповідальної позиції особистості. Але для цього особистості потрібно вже мати чітку систему власних орієнтирів: цілі, принципи, морально-етичні еталони тощо. Оскільки суб'єктивна картина світу в підлітковому віці лише формується, то підлітки потребують допомоги для орієнтування в складному і мінливому світі. Якщо цю функцію не виконують батьки, вони шукають інших авторитетів, які часто суперечать один одному. Невизначеність суб'єктивних орієнтирів знижує самооцінку особистості, породжує почуття безпомічності, неспроможності знайти свій шлях у житті. І в таких умовах ліберальна позиція батьків сприймається підлітками як відстороненість, байдужість, навіть як егоїзм. «Їм немає діла до мене!» - думають у таких випадках діти. Отже, надання підліткам надмірної свободи так само небезпечно для становлення їх особистості, як і надмірне її обмеження.

4. Демократичний стиль виховання. Особливістю цього стилю взаємин є тверде, послідовне і водночас гнучке виховання. Батьки завжди пояснюють мотиви своїх вимог, заохочують їх обговорення з підлітком; влада використовується лише в міру необхідності; у дитині цінується як слухняність, так і незалежність; батьки встановлюють правила і твердо втілюють їх у життя, але не вважають себе безгрішними: вони прислухаються до думки дитини, хоч і не діють виключно відповідно до її бажань. Цей стиль виховання найбільшою мірою сприяє розвитку в дитини самостійності, активності, ініціативи і соціальної відповідальності (С.І.Подмазін).

Більш за все старшокласникам хотілося б бачити в батьках друзів та порадників. При всьому їхньому прагненні до самостійності юнаки та дівчата гостро потребують життєвого досвіду та допомоги старших. Сім'я залишається тим місцем, де підліток відчуває себе найбільш спокійно та впевнено, саме

наявність такого «тилу» дозволяє підростаючій особистості набувати соціального досвіду, відповідальності і впевненості у собі.

Важливо, щоб дитину і в підлітковому віці оточувала любов і підтримка. Якщо дитина відчуває любов батьків, то вона від початку життєвого шляху має міцну основу для позитивної Я-концепції. Якщо ж з боку батьків вона бачить тільки критику, відторгнення, зневажливе ставлення до себе, то це неодмінно вплине на самоприйняття і самооцінку особистості.

Підтримка сім'ї, прийняття дитини і її устремлінь батьками найбільше сприяють формуванню позитивної емоційної цілісності, впливають на рівень загальної самооцінки підлітка. Тепле, уважне ставлення батьків є основною умовою формування і подальшого підкріплення позитивної самооцінки підлітків [7, 124].

На основі проведеного теоретичного дослідження можна зробити такі висновки. Основна потреба підліткового віку – це потреба в самоствердженні і особистісній автономії. Підлітки менше орієнтуються на батьків, шукають авторитети серед однолітків, але в той же час прагнуть отримати від близьких дорослих підтримку, розуміння і визнання.

Список використаної літератури

1. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. – М.: Просвещение, 1968. – 464 с.
2. Кон И.С. Психология старшеклассника. – М.: Просвещение, 1980. – 349 с.
3. Обухова Л.Ф. Возрастная психология. – М.: Тривола, 1995. – 356 с.
4. Орлов Ю.М. Восхождение к индивидуальности. – М.: Просвещение, 1991. – 287 с.
5. Рогов Е.И. Психология общения. – М.: Владос, 2001. – 335 с.
6. Семиченко В.А., Заслуженюк В.С. Мистецтво взаєморозуміння. – К.: Веселка, 1998. – 211 с.
7. Возрастная и педагогическая психология / ред. А.В. Петровского. – М.: Просвещение, 1979. – 393 с.

8. Психология подростка / ред. А.А. Реана. – М.: Олма-Пресс, 2003. – 432

с.